

A közelmúlt egyik legsikeresebb könyvsorozatának, a Gyorsuló Időnek, ma már új címet kellene adni. Talán a *Száguldó idő* — egyelőre — még kifejezné az ismeretek elavulásának, a tények és körülmények átalakulásának, és összefüggések módosulásának, és a következtetések elévülésének tempóját.

A száguldó időben nemcsak élni nehéz, de szerkeszteni, írni is. De talán még nehezebb a széteső értékek közepette élő színházat csinálni.

A *Bánk bántól az Oriáscsecsemőig, az ember tragédiájától A kétfejű fenevadig*, megkésett drámák és elhalasztott bemutatók alkotják szomorú drámatörténetünk fővonalát. Az emberöltőnél hosszabb ideig tartó lappangás, az évtizedes várakozás próbatételét kiálló műveknek a kritika némi lelkiismeret-furdalással kínálta fel a megkésett ősbemutatók alkalmával a jóvátételnek számító klasszikus besorolást, vagy a cenzúra felett aratott közös győzelem mámorában fogant, elfogult elismerést.

Kortársként természetesen megérettük, kitapintottuk a szöveget az idő nemcsak patinát és legendát érlelő munkáját, a darabok kritikai élének korrodálását. Nehéz volt nem észrevenni, ha a mű merészsége megkopott, frissessége elszürkült, és a megváltozott közegben korántsem robbant akkorát, mint amekkorát megírása évében robbant volna. Am az alkotók és bírálók néma cinkossága, ha nem is okozott „akart vaksa-

got”, legalábbis visszafogta a kritikuskok tollát. A nézőtér és a színpad, de talán még a műszak is együtt örült, amiért *Örkény István Pistije*, a lehetségesnél elnagyoltabban, a kívánatosnál több kompromisszummal, de mégiscsak színpadra került. Hasonlóképpen választóvízzé lett *Csurka* régen várt *Deficitjének* és elhalasztott *Majálisának* bemutatása is: a keményen fogalmazott fenn-

gyott rá a dolgozószoza mennyezete, és nem csapott belé a vilám. Ha az elvetélt, meg sem született művek hivatott szerzőinek sikerült sokszor letakarított íróasztalaik fiókjában megőrizni egy-egy dokumentumot, gondolatot.

Sokan emlékszünk még a „mai témákat” sürgető cikkekre, kritikákra — magunk is írtunk jó

svárságát is tükrözze. A kaposvári *Marat-Sade*-előadásnak a levert forradalom tragédiáját és helyszínét őrző záróképe egyszerűen volt (és maradt) dokumentum és szimbólum.

Az aznapai igazságokat megjelenítő riportdrámák, időszerű szempontokból szerkesztett Zeittűckonstrukciók irodalmiasítására hiába alkalmaz az író lélektani transzmissziót és lírai kenőolajat

reszebb döntési szituációkat hoz létre, mint a dráma fogantatása és bemutatása idején.

De szembetalálkoztunk az elmúlt hetekben a dráma és az idő versenyének egy másfajta, esztétikailag ígéretesebb megjelenési formájával is. *Schwaajda György Ballada a 301-es parcella bolondjáról* című darabját mindössze öt hónappal Nagy Imréék

sok reményét, hitét dédelgető közönség (és kritika) el tudott fogadni. Három hónappal később, 1990 februárjában, egy vendégjáték alkalmából a darabért és az előadásért is lelkesedő kritikus még szükségesnek tartja leszögezni: „ez a mi közelmúltunk, reméljük, nem jelenünk, s hiszszük, nem a jövőnk”.

A véletlen úgy hozta, hogy én — a Katona József Színházat zsúfolásig megtöltött budapesti nézőkkel együtt — csak áprilisban, a választások hetében láttam *Schwaajda* darabját. Amikorra meg kellett élnünk, hogy az író groteszk rémképe — hűsba vágón jelenidejű, majdnem realista társadalmi látélet, s megoldatlanságával aggasztóan élénk vetíti a fenyegető jövőt. Ma már nemcsak tartunk tőle, tudjuk is, hogy bizony — úgy maradtunk. Hogy a lakosság nagyobbik fele ma is úgy érzi, felesleges elmenni szavazni, rajta úgy sem múlik semmi. Mások — és nem is kevesen — ott folytatják, ahol 1944-ben, vagy az ötvenes években elkezdték: névtelen levelekből próbálnak fegyvert kovácsolni, ártatlan, vagy éppen tettekre, használni akaró embereket fenyegetnek. Mert — *Schwaajda* szavával élve —, ők is úgy maradtak.

A dráma mai közönségét egyre kevésbé foglalkoztatja a konkrét történelmi háttér, az ávo rémtette, az ember meggyalázásának alig érthető indoka, és a történelmi körülmények változásának háttér. Mára a *Ballada* arról szól, amit a kortesek és agitátorok a választások után sem siettek kimondani: hogy a demokrácia hiányától szellemileg, erkölcsileg megnyomorított Sándorok Lajosja süllyedtek, és börtükhöz nőtt a rájuk erőltetett jelmez. Új parancsok helyett csak új emberhez méltó életkörülményekkel lehetne felébreszteni jobbik énüket. Fél év alatt megváltozott, és felhangosodott *Schwaajda* darabjának üzenete. És őszintén szólva, magam sem tudom, hogy ezzel a darabot, vagy inkább a kort dicsérem — amelynek dinamikájával — drámaíróként egyre nehezebb lépést tartani. Hiszen túlzás lenne, ha az elmondottak alapján a dramaturgiai és ábrázolásbeli hibáktól korántsem mentes drámát az időben szerkesztett változó, a kor szükségletei szerint megújuló klasszikusokhoz mérnénk. De tény, hogy a halhatatlanság első rostavizsgáján — a *Ballada* (ebben az évadban, sajnos, versenyársak nélkül) túljutott.

Földes Anna

Színpadi versenyfutás az idővel

tartások akkor valójában a késleltetést, a kultúrpolitika cenzurális döntéseit igazolták.

Csak hogy, mindezek az említett, a nézőtérre is átsugárzó folyamatok évtizedek, vagy legalábbis évek alatt mentek végbe Manapság, amikor politikai időszámításunk egysége már nem az évtized, sőt, nem is az esztendő, hanem a hónap, vagy a hét, amikor napok alatt történelmi változások zajlanak, a kortárs drámák színpadi akusztikája is soha nem képzelt tempóban változik. Fél évszázaddal ezelőtt még az aktuális, taktikai célok szolgálatát megtagadó élő klasszikusok (megtagadott) mentése lehetett, hogy billeg az íróasztal lábá. Napjainkban már dehogys billeg, a földdel együtt reng és táncol, ha egyáltalán megmaradt... Ha nem ro-

néhányat. Azután, amikor már nyilvánvalóvá vált, milyen riasztóan gyorsan avulnak a kortárs irodalom naprakész alkotásai, és a korban gyökerező, túlságosan szimplifikált parabolák, szemérmesen elfordítottunk az irodalmi élet áldozataitól. A saját kárukon tanuló kortárs drámaírók nagy része pedig, az igazmondást gátló aknazarak felszedése után, többé már nem szívesen kalandozott el a veszélyzónának számító jelenbe. Hiszen módja volt kitapasztalni, hogy a színpadra adaptált vezércikkek és tárcák általában nemigen élték túl a rotációs papíron publikált változatot. Az aprópénzre váltott politikai és társadalmi problémákká a publicisztika eszközeivel körüljáró, illusztratív tétel-drámákat, a jelenségeknél megrekedő, a nézőnek puszta a ráismerés örömet kínáló társalgási darabokat, és a napi bosszúságokat és sérelmeket reflexiókba sűrítő, poénokká hegyező dialógusokat menthetetlenül kikezdi a korrózió.

Mindez ma már evidencia, aminek a fényében kevesebb szó esik arról, hogy azért születtek az éppen megélt tapasztalatok mögött a korszak lényegét kiadó, felmutató, és azokat az egyetemesség szintjére emelni szándékozó politikus drámák — sőt, még rendezői megoldások is —, amelyek állták, állják az időt. *Öörsi István Kihallgatásában* a konkrét történelmi tapasztalat egy végletes ember léthelyzetben jelenik meg. *Kornis Mihály Körmagyarának* látszólag koznapi, triviális, valójában a különböző társadalmi rétegek metakommunikációját sűrítő színpadi nyelve lehetővé teszi, hogy az utca szóhasználat, a hivatal mondatfűzése egy korszak stílusán keresztül annak lényegét, hazugságát,

— a nézőtéri klíma változása következtében a szerkezet berozsdosodik, és nagyon hamar leáll. *Kiss Irén*, amikor az *Almondtam egy várost* komponálta, a felmutatott konfliktus — az Erdélyből jött magyar lány, és a számára posszibiliis budapesti végeljenyélőly egyoldalú érdekkapcsolata — egy létező és fenyegető társadalmi anomáliát, a XX. század végi, közép-európai névházasságok gyakorlatának abszurdumát tükrözte. A problémán azonban — a darabban tárgyalt formában — nagyon hamar, már a premiért követő hetekben, túllépett az idő. Igaz, hogy a körülmények következtében egymáshoz szoruló szerelmek erkölcsi-lélektani viaskodásának alapját, rügőit nem örölte meg, nem szüntette meg a hivatali rendelkezések változása, de a cselekmény hétköznapi és politikai hitelének megingása következtében mégis kiürült, s alighanem már előadhatatlanná avult a dráma.

Érdekes, hogy a *Kiss Irén*vel majdnem egy időben másorra tűzött, másik Erdély-dráma, *Csurka István, Megmaradni* című, lélekszakadva, félkészben bemutatott darabja, ha nem is lett mélyebb, művészi értelemben hitelesebb a bemutató óta, aktualitását és politikai érvényét nem veszítette el. Sőt, ellenkezőleg, a dokumentumokra alapozott, és ezzel együtt kiagyaltnak ható história mögött még fenyegetőbben örvénylik az író által elsőként felmutatott történelmi dilemma. A *Megmaradni* lezáratlan konfliktusa, a megfutamodásnak oélyegezhető, de menekvést kínáló, emberileg százsorosan érthető és menthető áttelepülés és a végvári hősök néma harca, az emberek hitét is felőrli törés, a lehetetlent lebírni képtelen hősök helytállása azóta még súlyosabb és ke-

történelmi újratemetése után mutatták be Szolnokon. Még el sem hervadtak a koszorúk virágai, amikor *Schwaajda* megpróbált szembenézni, nem a gyilkosok bűnével és a mártírok igazságával, hanem a törvénytelenségek következményeinek továbbélése ürügyén az elszenvedett megaláztatásokkal és torzulásokkal. Hőse, akit belüleges pályatársa a 30-es parcella gyanús látogatónak megfigyelésére stimuláns elmebetegé idomított, három évtized eltelével képtelen kibújni a természetévé lett szerepből, és az új történelmi korszakban sem képes visszatérni a normális életbe. Hiába biztatják, agítájk, elvesztett identitását már képtelen újra megtalálni, s a besúgónak idomított bolond — végül is *úgy marad*.

Aznap, amikor a premiért tartották — 1989. XI. 24-én — a napilapok a parlament feloszlásáról cikkeznek, és a tervezett népszavazás esélyeit latolgtatják. *Drezdában* tüntetést szervez az Új Fórum, és a Népszabadság prágai tudósításának címe: „Forradalom Szent Vencel szobránál”. *Schwaajda* pedig — rádió- és tévényilatkozatában arról beszél, hogy darabja nem a halottakról, hanem az élőkről szól, akiknek az évtizedes idomítás után egyszer csak normálissá kellene válniuk, de képtelenek rá; ez a nemzedék képtelen az elszenvedett torzulásokat kiheverni.

Profétái szavak? Jövőbe vetített tapasztalat? Avagy, egyszerűen arról van szó, hogy az író megsejti, hogy a féltett jellem nem lehet a tél elmúltával egyszerűen kikaszítani a szekrényből, elővenni a naftalinból. A féltelmet nem lehet hirdelen, parancsra szegre akasztani... Csakhogy ez az igazság keserűbb volt annál, mint amit a változó-

